

MILAN MAJTÁN
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra
Slovenská akadémia vied
Panská 26, SK-813 64 Bratislava

ADJEKTÍVUM ZÁZRIVÝ – PROPRIUM ZÁZRIVÁ V SLOVENČINE

V slavistike nie je všeobecne známe, že staršia slovenčina poznala slová *zázrivý*, *zázrivosť*, *zázrost'*, pretože ich neskôr celkom nahradili slová *závistný*, *závistlivý*, *závist'*. Aj v pramennej základni Historického slovníka slovenského jazyka sa tieto slová vyskytujú iba v niekoľkých dokladoch.

Prídavné meno *zázrivý* poznáme iba z prekladu Magdeburského práva z r. 1473, z tzv. Žilinskej knihy, a to v počestenej podobe: *O zazrzywem czlowieku; ktery czlowiek gest zazrzywy a w tem bude nagden a przeswiedssen, zostane bezectny a niesprawedlywy* (Kuchar, 1993, s. 91). O počestenej podobe hovoríme preto, že zo starej češtiny slovo *zázřivý* nie je doložené. Známe je však zo starej poľštiny v podobe *zazrzywy*, *zazrywy* ako synonymný výraz k "zazdrozny" (Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki, 1927/1953, s. 366).

Z adjektíva odvodené podstatné meno *zázrivosť* je v starej slovenčine doložené z rukopisného spevníčka nábožných pesničiek z r. 1723–24: *Deg nam wernych pritelu, gednotu, prizniwost, obrat wssech neprateluw, zhlad mrzku zazriwost; zapopatrug wdowy, syrotky, zbedowanych, nemocnych y wyhnanych, Otče opravdowy*. Druhý doklad je z náboženského traktátu "Prawda wjry Krystoweg katolickeg aneb wsseobecneg", ktorý vyšiel tlačou v Košiciach r. 1752: *ne ze zlosti, ne ze zazrywosti, ale z lasky to wšecker pochazeti musy*.

Niekoľko dokladov zo staršej slovenčiny možno nájsť aj na podstatné meno *zázrost'*, ktoré bolo známe aj zo starej poľštiny (*zazrość*, dnes *zazdrość*) a zo starej ukrajinčiny (зазрасть, dnes заздрість). Dva sú opäť zo Žilinskej knihy z r. 1473: *kterehoz by pak obzalowali bezprawie anebo pomluwali skrze zazrost, gde gemu o zywoť, aby w zadney zazrosti nebyl, gestly by on chtiel ssanowati proti prawu* (Kuchar, 1993, s. 14, 92). Ďalšie dva doklady sú z kalvínskych tlačí z r. 1752, jeden zo spevníka s názvom "Hlasz pobosneho spéványa": *Pridzi, zasni v serdtzu nasém oheny sweteg lyúbosztzi szvej, polam zazrosztz, het zaseny, abi*

sme mi jedné buli v tvojej boszkej lyúbosztzi. Druhý doklad je z knižky žalmov s názvom "Svetoho Dávida králya a proroka szto i pedzesatz 'soltari": *Provadz 'se mnye, o laszki Panye! V szvéj svetěj szpravodlyivosztzi, nzech vidzá mojo zá-zrosztzi, se mnye v szvéj pravěj tzesztze silnye prosztzis nyezmi lynye* (porov. Király, 1953, s. 273).

Slovo *zázrost'* zachytáva aj Idioticon J. Ribaya z r. 1808. Palkovičov česko-nemecko-latinský slovník z r. 1821 ako slovakizmy kvalifikuje slová *zázřjm* a *zá-zrost* a vysvetľuje ich slovami "závidím" a "závist". Aj česko-nemecký slovník J. Jungmanna (1839) slová *zázrost* = řewniwost a *zázřiti* = záviděti podľa Palkoviča uvádza ako slovakizmy s kvalifikátormi *slc*. Na samom konci 19. stor. sa so slovom *zázrost'* stretávame v slovensko-ruskom slovníku L. A. Mičátka (1900).

Kálalov Slovenský slovník z literatúry aj nárečí z r. 1923 uvádza z tejto skupiny slovo *zázrost'* s odkazmi na Palkoviča a Riznera, slová *zázrivec*, *zázroň* s veľmi všeobecným českým ekvivalentom "zlobivý člověk" a slovo *zazerák* ako "závistník". V Slovníku slovenského jazyka (1965) sa ako krajové uvádza slovo *zá-zrivý* s významom "zlostný, hnevlivý", vyexcerpované z diela Š. Rysuľu.

Napokon i V. Machek v vo svojom Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského (1957, s. 588) pri hesle *zřiti* vykladá aj slovenské slová *zázrivec*, *zázroň*, *zázrost'* a *zazdrost'*.

Do súčasnosti sa výraznejšie zachovali slovesá *zazrieť*, *zazerat'* s významom, ktorý sa v Slovníku slovenského jazyka zapisuje ako "nepriateľsky, zlostne sa dívať; byť zamračený, neprívetivo sa tváriť, gániť", v Kálalovom slovníku ešte ako "zlostně, závistivě hleděti". Podobu *zazerám* získanú od J. Kollára spomína v hesle *zázřiti* Jungmann, uvádzajú ju vo svojich slovníkoch Š. Jančovič (1854) aj J. Loos (1871). Základný význam slova *zrieť* "vidieť" sa pri uvádzaných derivátoch nevyskytuje. V slovných čel'adiach obidvoch slovanských sloviess *vidieť* a *zrieť* sa významová stránka rozvíjala podobne (*vidieť* – *závidieť* – *závist* – *závistlivý*, *zrieť* – *zázriť* – *zázrost'* – *zázrivý*).

Ešte pred dvadsiatimi rokmi sa myslelo, že pôvodný lexikálny význam ojkonyma *Zázrivá* azda mohol súvisieť so základným významom sloviess *zrieť*, *zazrieť*, t. j. že by mohlo ísť o osadu, ktorá nie je "zrivá", ktorú nemožno vidieť (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982, s. 343–344). Súviselo to aj so skutočnosťou, že osada, obec *Zázrivá* sa nachádza na konci doliny dvanásť kilometrov od obce Párnica ležiacej na hlavnej ceste, ktorá ide popri toku rieky Oravy od Kral'ovian cez Dolný Kubín, Oravský Podzámok a Tvrdošín a potom ďalej cez Trstenú do Poľska na Chyžné a Jablonku. So zreteľom na existenciu slov *zázrivý*, *zázrivost'*, *zázrost'* v staršej slovenčine možno uvažovať priamo o motivácii "osada, ktorú možno závidieť" alebo "osada, ktorú závidia". Podobným spôsobom sa formovala motivácia názvov typu *Zvadlivá*, *Zvadlivé*, kde možno uvažovať o

motivácii "miesto, o ktoré sa vadia, súdia". Pri podrobnejšej areálovej analýze všetkých názvov zo slovenského jazykového územia utvorených z adjektíva *zázrivý* alebo potom z ojkonyma *Zázrivá* možno konštatovať, že tvoria spoločný relatívne kompaktný areál zahŕňajúci časť dolnej Oravy, dolné Kysuce, okolie Žiliny a územie dolného Turca. Na Orave sú to názvy obce, rieky a doliny. Obec *Zázrivá* (1552, 1588 *Zazrywa*, 1564 *Zazdrywa*, 1598 *w Zazriweg*, 1615 *Zazriwa*) vznikla až v polovici 16. stor. (Kavuljak, 1955, s. 268), podľa nej dostal názov pravý prítok Oravy, riečka *Zázrivka* (*Zázrivanka*, *Zázrivá* a *Zázrivský potok*), ktorá sa predtým nazývala Parnica (1382 *Parnicza*, 1786, 1805 *Parnicza*) (Majtán – Rymut, 1985, s. 73), a dolina (*Zázrivská dolina*).

Na Kysuciach sa názvami *Zázrivy*, *Na Zázrivy*, *Na Zázrivky* nazývajú polia a pasienok v katastri mesta Čadca. Na okolí Žiliny je názvov *Zázrivá* niekoľko. Podľa kartotéky terénnych názvov v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sa *Zázrivá* nazýva časť obce Varín, názov *Zázrivá* majú aj les a pasienok v obciach Lietavská Svinná a Zbyňov.

Názov *Zázrivá* má aj vrch v hrebeni Malej Fatry s kótou 1394 m, ktorého západná časť sa nachádza v katastri obce Turie (okr. Žilina), východná časť v katastri obce Priekopa, ktorá je dnes súčasťou Martina; podľa neho dostali názvy *Zázrivá* aj les, dolina a potok, ľavý prítok Turca na hranici medzi Vrútkami a Priekopou (Krško, 2003, s. 131). Napokon názov *Zázrivá* má aj pasienok v Hornom Jasene, ktoré je súčasťou obce Turčianske Jaseno v okr. Martin.

Na Kysuciach tvoria osobitný areál názvy utvorené zo synonymného slova *závisť* (náreč. *zovišč*), ktoré mohli mať rovnakú motiváciu (niektoré su zapísané v nárečovej, iné v spisovnej, pospisovnenej podobe): *Zovišč*, pole Čadca, *Zavišče* Klokočov, *Závisť*, pole Oščadnica, *Na Závisť*, pole Oščadnica, *Závisť*, pole Radôstka, *Zovišče*, pole Turzovka, *Na Zovišče*, *pole Turzovka*. Zo Záhoria poznáme názvy utvorené z tohto slovného základu, majúce podobu *Závistnica*: *Závistnica*, pole Kátov, lúky Skalica. Motiváciu všetkých týchto názvov by mohol naznačovať aj ľudový výklad z obce Radôstka: "je tam závideniahodná úroda".

Literatúra

- BĚLIČ, J., A. KAMIŠ, K. KUČERA: *Malý staročeský slovník*. Praha: SPN 1978.
BRÜCKNER, A.: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna 1970 (pretlač 1. vyd. z r. 1927)
JUNGMANN, J.: *Słownik česko-německý*. D. 1 – 5. Praha: 1835 – 1839.
KÁLAL, M.: *Slovenský slovník z literatury aj nárečí*. Banská Bystrica: 1923.
KARŁOWICZ, J., A. KRYŃSKI, W. NIEDŹWIEDZKI: *Słownik języka polskiego*. Tom 8. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1927/1953.

- KAVULJAK, A.: *Historický miestopis Oravy*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1955.
- KIRÁLY, P.: *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei*. Budapest: Akadémiai kiadó 1953.
- KRŠKO, J.: *Hydronymia povodia Turca*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB 2003.
- KUCHAR, R.: *Žilinská právna kniha*. Magdeburské právo. Bratislava: Veda 1993.
- LOOS, J.: *Slovník slovenskej, maďarskej a nemeckej reči*. Pešť: 1871.
- LUTTERER, I., M. MAJTÁN, R. ŠRÁMEK: *Zeměpisná jména Československa*. Praha: Mladá fronta 1982.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství ČSAV 1957.
- MAJTÁN, M.; K. RYMUT: *Hidronimia dorzecza Orawy*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1985.
- MIČÁTEK, L. A.: *Diferenciálny slovensko-ruský slovník*. Martin: 1900.
- PALKOWITSCH, G.: *Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. B. 1–2. Preßburg: 1820–1821.
- RIBAY, G.: *Idioticon Slovacicum, voces Bohemis au plane non, aut alio sensu usitatas, circiter 14 700 complectens* (rkp. z r. 1807–1808, ftk. v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV).
- Slovník slovenského jazyka*. Zv. 1 – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.
- Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.* Т. 1. Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. Київ: Наукова думка 1977.

The adjective *zázrivý* – the name *Zázrivá* in the Slovak language

Summary

It is not known in Slavistics whether the old Slovak language had the words *zázrivý*, *zázrivosť*, *zázrosť*, as they had been completely replaced by the words *závistný*, *závistlivý*, *závist'* (envious, envy). In the sources for *Historického slovníka slovenského jazyka* (The Historical Dictionary of the Slovak Language) these words occurred only in a few documents.

Kľučne riječi: slovački, onomastika, pridjev *zázrivý*

Key words: Slovak, onomastics, adjective *zázrivý*